

змагального характеру, бо сьогодні прокурор вирішує всі питання, пов'язані з достатністю зібраних доказів для обвинувачення підозрюваного, офіційного оформлення обвинувального акта, передачі кримінальної справи до суду в односторонньому порядку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
2. Попович І.М. Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 20 с.
3. Рогальська В.В. Змагальність у досудовому провадженні : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 172 с.
4. Юрчишин В.М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці : монографія. Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2013. 308 с.
5. Мельников Н.В. Уголовное преследование как самостоятельная государственной-властная деятельность прокуратуры. *Уголовное право*. 2005. № 4. С. 109–111.
6. Півненко В.П. Прокурорський нагляд в Україні : курс лекцій. Харків : Харків юридичний, 2005. 240 с.
7. Юрчишин В.М. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 6. С. 89–97.

МОВЧАН Р. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

УДК 343.3/7 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-2-21>

**ПРО ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 3 СТ. 197-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано особливості конструювання складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК. Констатується, що використане в ч. 3 ст. 197-1 КК формулювання «самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині першій цієї статті» допускає два варіанти відповіді щодо того, яке самовільне зайняття земельної ділянки має передувати самовільному будівництву. З урахуванням конституційного імперативу про те, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь, необхідності дотримання принципу правової визначеності, а також підтримуючи тезу про те, що «якби законодавець, формулюючи ч. 3 ст. 197-1 КК, хотів сконструювати відповідний склад злочину як формальний, то досить було б зазначити «самовільне будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці», що дало б змогу охопити всі випадки самовільного

будівництва на будь-яких самовільно зайнятих земельних ділянках, крім вказаних у ч. 2 ст. 197-1 КК», робиться висновок, що караним за ч. 3 ст. 197-1 КК може бути визнане лише те будівництво, якому передувало самовільне зайняття земельної ділянки, що спричинило значну шкоду, тобто відповідний склад злочину є матеріальним. Доводиться, що конструювання досліджуваного складу злочину як формального буде суперечити цілій низці принципів криміналізації діянь, зокрема принципам суспільної небезпеки, відносної поширеності діяння, а також принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації. З урахуванням цього задля усунення будь-якого підґрунтя для неоднакового застосування положень розглядуваної кримінально-правової заборони до неї пропонується внести такі зміни, які б ще більш чітко засвідчували те, що відповідний склад злочину є матеріальним (наприклад: «Ті ж дії, поєднані з будівництвом на самовільно зайнятій земельній ділянці...»).

Ключові слова: самовільне зайняття земельної ділянки, самовільне будівництво, формальний, матеріальний склад злочину.

The article analyzes the features of constructing the corpus delicti, provided for in Part 3 of Art. 197-1 of the Criminal Code. It is stated that used in Part 3 of Art. 197-1 of the Criminal Code, the wording “unauthorized construction of buildings or structures on an unauthorized land plot specified in the first part of this article” allows for two possible answers as to which unauthorized occupation of the land should precede unauthorized construction, taking into account the constitutional imperative that there are all doubts regarding the proof of guilt of a person are interpreted in his favor, the need to comply with the principle of legal certainty, as well as supporting the thesis that “if the legislator, formulating part 3 of article 197-1 of the Criminal Code, would like to construct the corresponding corpus delicti as formal, it would be enough to point to “unauthorized construction on an unauthorized occupied land”, which would cover all cases of unauthorized construction on any unauthorized occupied land, except as indicated in Part 2 Art. 197-1 of the Criminal Code” it is proved that punishable under Part 3 of Art. 197-1 of the Criminal Code, only construction that was preceded by an unauthorized occupation of a land plot that entailed significant damage could be recognized – that is, the corresponding corpus delicti is material. It is concluded that the construction of the investigated corpus delicti as formal will be contrary to a number of principles of criminalizing acts, in particular, the principles of public danger, the relative prevalence of an act, as well as the principle of criminal and political adequacy of criminalization. With this in mind, in order to eliminate any ground for the unequal application of the provisions of the considered criminal law prohibition, it is proposed to introduce such changes that would more clearly indicate that the corresponding corpus delicti is material (for example: “The same actions connected with construction on arbitrarily occupied land...”).

Key words: unauthorized occupation of a land plot, unauthorized construction, formal, materia, corpus delicti.

Вступ. Чинна редакція ч. 3 ст. 197-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) сформульована так: «Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині першій цієї статті». Подібний варіант законодавчого опису ознак досліджуваного складу злочину породжує цілу низку гостро дискусійних питань, які значно ускладнюють застосування відповідної норми. Зокрема, ані в теорії, ані на практиці і досі не було сформовано уніфікованої позиції щодо важливого з погляду кваліфікації питання про те, яким за законодавчою конструкцією є аналізований склад злочину – матеріальним чи формальним.

Питання кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво у своїх роботах досліджували Н.О. Антонюк, Г.М. Зеленов, О.О. Дудоров, В.М. Захарчук, М.І. Мельник, М.І. Панов, О.О. Пенязькова, А.М. Шульга та інші. Та, незважаючи на безсумнівну теоретичну значущість праць названих учених, слід констатувати, що окремі аспекти досліджуваної проблематики все ще залишаються не вирішеними.

Постановка завдання. Метою статті є отримання науково обґрунтованої відповіді на питання про те, яким за конструкцією є склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 197-1 КК, а також формулювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного кримінального законодавства в цій частині.

Результати дослідження. Використане в ч. 3 ст. 197-1 КК формулювання допускає два варіанти відповіді щодо того, яке самовільне зайняття земельної ділянки має передувати самовільному будівництву: 1) самовільне зайняття будь-якої земельної ділянки, крім вказаних у ч. 2 ст. 197-1 КК, навіть таке, яке не спричинило значної шкоди; 2) лише те самовільне зайняття земельної ділянки, яке спричинило значну шкоду і про яке йдеться в ч. 1 ст. 197-1 КК.

З одного боку, якби законодавець, формулюючи ч. 3 ст. 197-1 КК, хотів сконструювати відповідний склад злочину як формальний, то досить було б зазначити таке: «самовільне будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці», що дало б змогу охопити всі випадки самовільного будівництва на будь-яких самовільно зайнятих земельних ділянках, крім вказаних у ч. 2 ст. 197-1 КК. За такого тлумачення закону особа, котра вчинила самовільне будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці, у разі, якщо самовільне зайняття не спричинило значної шкоди, має притягуватися лише до адміністративної відповідальності. Наприклад, А.В. Савченко пише з цього приводу таке: «Злочином самовільне будівництво може бути визнане лише у разі його поєднання із самовільним зайняттям земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її власникові чи володільцеві» [1, с. 228]. Матеріальним аналізований склад злочину вважає і Н.О. Антонюк [2, с. 86].

З іншого боку, за буквального тлумачення кримінального закону зі змісту ч. 3 ст. 197-1 КК не випливає, що злочином визнається самовільне будівництво будівлі (споруди) лише за умови, що самовільне зайняття земельної ділянки заподіяло значну шкоду. Керуючись саме цим видом тлумачення, О.О. Дудоров зазначає, що вказівка в ч. 3 ст. 197-1 КК на земельну ділянку, «зазначену в частині першій цієї статті», означає тільки те, що самовільно зайнята земельна ділянка як місце самовільного будівництва не належить до числа земель з особливим правовим режимом, перерахованих у ч. 2 ст. 197-1 КК [3, с. 618]. Думку про те, що для кваліфікації самовільного будівництва на самовільно зайнятій земельній ділянці настання суспільно небезпечних наслідків у виді значної шкоди не є обов'язковим, поділяє і В.М. Захарчук [4, с. 103].

Позиції представників Феміди з цього приводу також розділились.

Зокрема, Ковпаківським районним судом м. Суми було встановлено, що Особа-1 самовільно зайняв земельну ділянку площею 0,0546 га та на ній побудував нежитлову одноповерхову будівлю площею 56 м². Згідно з відповіддю, отриманою з ГУ Держгеокадастру в Сумській області, розмір заподіяної шкоди за фактом самовільного зайняття земельної ділянки становить 858,18 грн, що, однак, не стало перепорою для кваліфікації таких дій за ч. 3 ст. 197-1 КК [5].

З'ясувавши, що Особа-2 здійснила самовільне будівництво капітальної будівлі невідзначеного призначення в м. Кам'янське на самовільно зайнятій земельній ділянці, площею 0,0030 га, Баглійський районний суд м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області також кваліфікував вказані дії за ч. 3 ст. 197-1 КК, при цьому взагалі не вказуючи на розмір заподіяної самовільним зайняттям земельної ділянки шкоди [6].

Натомість інша частина вітчизняного суддівського корпусу займає прямо протилежну позицію.

Наприклад, Апеляційний суд м. Києва вказав, що кримінальна відповідальність за самовільне будівництво будівель і споруд настає лише за те будівництво, яке здійснюється

на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у ч. 1 ст. 197-1 КК, тобто лише якщо зайняттям спричинена значна шкода її власнику чи законному володільцю [7].

В іншому разі, розглядаючи правомірність перекваліфікації Кам'янець-Подільським міськрайонним судом Хмельницької області дій Особи-5 з ч. 4 на ч. 3 ст. 197-1 КК, Апеляційний суд Хмельницької області прямо вказав на те, що така кваліфікація злочинних дій Особи-5 є неправильною, оскільки закон у такому разі передбачає **завдання значної шкоди** її законному володільцю або власнику, а така шкода ні досудовим слідством, ні судом не встановлена. Цей факт став підставою для скасування вироку суду першої інстанції [8].

З'ясувавши, що шкода, яка заподіяна самовільним зайняттям земельної ділянки Особою-6 та яка зазначена в обвинувальному акті і підтверджена розрахунком розміру збитків, становить 17 300 грн, що значно менше від шкоди, яка зазначена у примітці до ст. 197-1 КК (47 050 грн), до висновку про відсутність у діях Особи-6 складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, дійшов і Дарницький районний суд м. Києва [9].

Отже, можна констатувати, що за чинної редакції диспозиції ч. 3 ст. 197-1 КК просто неможливо дати однозначну відповідь на питання про те, який за конструкцією є цей склад злочину – формальним чи матеріальним. Очевидно, що має рацію Г.М. Зеленов, який зазначає, що до внесення відповідних змін до ч. 3 ст. 197-1 КК ця проблема може бути розв'язана в кримінально-процесуальному порядку. Мається на увазі надане Касаційному кримінальному суду в складі ВС право сформулювати у своєму рішенні висновок щодо застосування норми права в подібних правовідносинах [10, с. 244].

Варто визнати, що, зважаючи на складність аналізованої проблематики, автор цих рядків також допускав зміну власної позиції щодо неї [11, с. 104; 12, с. 241]. Та повертаючись до цього питання сьогодні, вважаю, що під час його вирішення неодмінно слід враховувати, по-перше, положення ч. 3 ст. 62 Конституції України, в якій вказується, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь, по-друге, наявність такого складника принципу верховенства права, як «принцип правової визначеності».

З цього приводу не зайвим буде нагадати положення однієї з ухвал колегії суддів ВАСУ від 31 серпня 2016 р.: «Принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості та однозначності правових норм, зокрема передбачуваності (прогнозованості) законодавчої політики в соціальній сфері та стабільності правових норм як відсутності частого внесення змін до нормативно-правових актів. Тож правова визначеність вимагає, щоб правові норми були чіткими й точними, спрямованими на те, щоб забезпечити постійну прогнозованість ситуацій і правовідносин, що виникають. Відповідно до вимог принципу правової визначеності правозастосовний орган у **разі неточності, недостатньої чіткості, суперечливості** норм позитивного права має тлумачити норму **на користь невідного суб'єкта** (якщо однією зі сторін спору є представник держави або органу місцевого самоврядування), адже якщо держава нездатна забезпечити видання зрозумілих правил, то саме вона і повинна розплачуватися за свої прорахунки. Це так зване правило пріоритету норми за найбільш сприятливим для особи тлумаченням».

Очевидно, що в цій ухвалі судді ВАСУ врахували практику ЄСПЛ, в якій одним з елементів верховенства права традиційно визнається принцип правової визначеності та передбачуваності законодавства: обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями, а обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, **передбачати юридичні наслідки своєї поведінки** (див., зокрема, рішення: від 25 листопада 1999 р. у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства», від 10 лютого 2004 р. у справі «Пухк проти Естонії», від 6 листопада 2008 р. у справі «Єлоєв проти України»).

І от у контексті сказаного за умов, коли ч. 3 ст. 197-1 КК сформульована так, що, як на переконання науковців, так і представників правозастосовних органів, допускає, залежно від обраного способу тлумачення, фактично однаково можливість визнання тієї ж самої за

змістом поведінки злочинною та незлочинною, хотілося б поставити таке запитання: а чи є хоча б якісь підстави вважати, що відповідні приписи є **чіткими, точними та несуперечливими**, а головне – дають особі **можливість точно передбачати юридичні наслідки своєї поведінки** (будівництва на самовільно зайнятих земельних ділянках, яке не супроводжувалось завданням значної шкоди)? На мою думку, негативна відповідь на поставлене питання є більш ніж очевидною.

Отже, з урахуванням конституційного імперативу щодо того, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь, необхідності дотримання принципу правової визначеності, а також підтримуючи тезу про те, що «якби законодавець, формулюючи ч. 3 ст. 197-1 КК, хотів сконструювати відповідний склад злочину як формальний, то досить було б зазначити «самовільне будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці», що дало б змогу охопити всі випадки самовільного будівництва на будь-яких самовільно зайнятих земельних ділянках, крім вказаних у ч. 2 ст. 197-1 КК», я дійшов до висновку, що караним за ч. 3 ст. 197-1 КК може бути визнане лише те будівництво, якому передувало самовільне зайняття земельної ділянки, що спричинило значну шкоду, тобто відповідний склад злочину є матеріальним.

Резонно визнаючи описану ситуацію неприпустимою, для усунення будь-яких розбіжностей у тлумаченні ч. 3 ст. 197-1 КК та виправлення невдалого конструювання диспозиції цієї частини Г.М. Зеленов пропонує внести до неї відповідні зміни, які б чітко вказували, що передбачений у цій частині склад злочину є формальним. На думку науковця, задля цього з диспозиції ч. 3 ст. 197-1 КК потрібно виключити слова «визначеній у частині першій цієї статті» [10, с. 244]. Із подібною пропозицією передбачити кримінальну відповідальність за сам факт будівництва на самовільно зайнятій земельній ділянці незалежно від наслідків самовільного зайняття, тобто сконструювати досліджуваний склад злочину як формальний, ще в 2008 р. виступала і Н.О. Антонюк, що, на переконання юристки, пояснюється необхідністю більш ефективного захисту від самозахоплень земель і будівництва на них [2, с. 86].

Однак, не заперечуючи очевидний факт необхідності внесення змін до чинної редакції ч. 3 ст. 197-1 КК, при цьому вважаю, що законодавець, навпаки, має рухатись у протилежному напрямку, тобто більш чіткого закріплення відповідного складу злочину як матеріального. Така позиція передусім пояснюється власним переконанням у тому, що, незважаючи на наявність певного раціонального зерна, реалізація озвучених Н.О. Антонюк та Г.М. Зеленовим законодавчих ініціатив буде суперечити цілій низці принципів криміналізації діянь, зокрема:

1) перш за все, мова йде про визначальний принцип суспільної небезпеки. На мою думку, навіть з урахуванням того, що будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці створює додаткові перешкоди власнику щодо реалізації його законних прав, ступінь суспільної небезпеки цього діяння за умови, що воно не спричиняє значну шкоду, не є достатнім для визнання його злочинним. Переконалий, що головним критерієм віднесення будь-яких проявів самовільного зайняття земельної ділянки до числа злочинних має бути завдана цими діяннями майнова шкода. І хоча далеко не у всіх рішеннях тих судів, котрі визнають передбачений ч. 3 ст. 197-1 КК склад злочину формальним, вказується на розмір завданої шкоди, аналіз тих правозастосовних матеріалів, де такий розмір все ж таки зазначається, засвідчує, що, як правило, він не перевищує навіть 1000 грн і, наприклад, становить 129,85 грн [13], 858,18 грн [14] тощо. І лише в одному із знайдених рішень вказується на розмір шкоди, який становить 1714,47 грн [15], при тому, що для інкримінування ч. 1 ст. 197-1 КК тоді вимагалось завдання шкоди в розмірі не менше 60 900 грн. Отже, за умови закріплення передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК складу злочину як формального ми отримаємо більш ніж парадоксальну та, будемо відверті, абсолютно несправедливу ситуацію, коли, наприклад, фермер, який самовільно займає декілька гектарів землі і спричиняє цим шкоду в розмірі, наприклад, 90 тис. грн, буде притягатися до адміністративної відповідальності за ст. 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а особа, яка, скажімо, здійснила будівництво прибудови будь-якого розміру на чужій земельній ділянці (поруч із будівництвом гаражів, саме

такі прояви є найбільш поширеними у практиці притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 197-1 КК без завдання значної шкоди) і завдала цим шкоду на суму 129 грн, буде притягнута до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 197-1 КК.

При цьому я повністю поділяю думку про те, що будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці підвищує ступінь суспільної небезпеки аналізованого діяння. Однак, як і інші подібні обставини, про які йдеться в чинних редакціях ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 КК, цей факт мав би бути врахований лише *під час диференціації* кримінальної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки, яке спричинило значну шкоду, а не *під час вирішення питання про визнання діяння злочинним*;

2) вище вже зазначалося, що у практиці притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 197-1 КК навіть за відсутності значної шкоди власнику або законному володільцю земельної ділянки вагомий відсоток становлять провадження щодо осіб, які здійснили будівництво гаражів на самовільно зайнятих земельних ділянках.

Та насправді прояви самовільного будівництва гаражів на земельних ділянках, які не належать на законних підставах відповідним особам, в Україні мають куди більші масштаби. Для прикладу, за підрахунками фахівців, лише у Вінниці нараховуються кілька тисяч самовільних гаражів [16]; у Чернігові (згідно з офіційним актом комісії з інвентаризації) – 786 [17]; у Луцьку – більше 800 [18].

З огляду на наведені навіть приблизні дані переконаний, що встановлення кримінальної відповідальності за будь-які прояви самовільного будівництва на самовільно зайнятих земельних ділянках призведе до порушення такого принципу криміналізації, як «принцип відносної поширеності діяння»;

3) розмірковуючи над можливістю конструювання передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК складу злочину як формального, слід пам'ятати, що в Україні поруч із практикою самовільного будівництва загрозливих масштабів паралельно набула і практика їх узаконення (лише за 2015 р. в Україні було узаконено майже 9 000 самобудів [19]). Зокрема, лише 22 березня 2018 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про внесення зміни до пункту 9 розділу V «Прикінцеві положення» Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо продовження терміну прийняття в експлуатацію об'єктів будівництва, збудованих без дозволу на виконання будівельних робіт».

А за таких умов стає очевидним, що прийняття ініційованих Н.О. Антонюк та Г.М. Зеленовим змін буде суперечити принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації, який вимагає, щоб кожна зміна кримінального закону піддавалася всебічному аналізу та попередній оцінці на предмет відповідності основним тенденціям соціальної політики суспільства.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що, по-перше, незважаючи на всю неоднозначність вирішуваного питання, склад злочину, передбачений ч. 3 ст. 197-1 КК, має визнаватися матеріальним; по-друге, задля усунення будь-якого підґрунтя для неоднакового застосування положень розглядуваної кримінально-правової заборони, до неї мають бути внесені такі зміни, які б ще більш чітко засвідчували те, що відповідний склад злочину є матеріальним (наприклад: «Ті ж дії, поєднані з будівництвом на самовільно зайнятій земельній ділянці...»).

Список використаних джерел:

1. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посібник / за заг. ред. В.В. Коваленка; за наук. ред. О.М. Джужи та А.В. Савченка. Київ : Атіка, 2011. 648 с.
2. Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. *Вісник прокуратури*. 2008. № 1. С. 77–87.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-е вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
4. Захарчук В.М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. 214 с.

5. Вирок Ковпаківського районного суду Сумської області від 3 липня 2019 р. у справі № 592/1987/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82775582>.
6. Вирок Баглійського районного суду Дніпропетровської області від 21 березня 2017 р. у справі № 207/466/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65492965>.
7. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 1 серпня 2013 р. у справі № 1-765/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33079664>.
8. Ухвала Апеляційного суду Хмельницької області від 12 лютого 2008 р. у справі № 11-153/2008 р.
9. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 4 листопада 2016 р. у справі № 753/19388/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62471062>.
10. Зеленов Г.М. Забезпечення єдності судової практики під час кваліфікації дій винних осіб за частинами 1 та 3 статті 197-1 Кримінального кодексу України. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3. С. 240–246.
11. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 246 с.
12. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : монографія ; МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 400 с.
13. Постанова Рокитнівського районного суду Рівненської області від 26 листопада 2009 р. у справі № 1-112/09.
14. Вирок Ковпаківського районного суду Сумської області від 3 липня 2019 р. у справі № 592/1987/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82775582>.
15. Ухвала Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 27 серпня 2014 р. у справі № 354/472/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40262229>.
16. Шість тисяч незаконних гаражів та близько 600 МАФів встановлено у Вінниці. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/shist-tisyach-nezakonnih-garazhiv-ta-blizko-600-mafiv-vstanovleno-u-vi-59669.html>.
17. Гаражі в Чернігові – під знос. URL: <https://www.0462.ua/news/2130586/garazi-v-chernigovi-pid-znos>.
18. Замість «черепашок» у Луцьку з'являться механічні паркінги? URL: <http://vidomosti-ua.com/volyn/62264>.
19. Останній шанс: для чого українцям дають можливість узаконити самобуд. URL: <https://mind.ua/publications/20183139-ostannij-shans-dlya-chogo-ukrayincyam-dayut-mozhlivist-uzakoniti-samobudi>.

